

Opiskelijoiden ihmiskuvatutkimuksesta

■ Petteri Pietikäinen

Janne Kivivuoren kanssa kirjoittamani artikkeli opiskelijoiden ihmiskuvasta (*Tieteessä Tapahtuu* 7/2009) on saanut useita kommentteja lehden myöhemmissä numeroissa (8/2009, 1/2010 ja 2/2010). Voimme ilolla todeta, että artikkelillamme on ollut vaikutusta.

Yleisenä vastauksena kommentteihin totean seuraavan: artikkelimme perustui opiskelijoille tehtyyn kyselylomakkeeseen ja lomakevastausten analyysiin. Totesimme artikkelissamme, että kyselymme oli luonteeltaan pilottihanke. Jatkossa tulisi tähdätä systemaattisempaan ja yksilötasoiseen otantaan sekä kehittää myös itse kysymyssisältöä. Tarkoituksemme oli selvittää, onko ihmiskuvia ylipäänsä mahdollista jäljittää kyselylomakkeella ja asettaa tuloksia keskusteluyhteyteen aatehistoriallisen kuvauksen kanssa. Johtopäätöksemme oli, että ihmiskuvakysely ei ole pelkästään mahdollista vaan myös hyödyllistä. Perustelimme artikkeliamme paitsi metodologisella mielenkiinnolla myös liittämällä sen viimeaikaisten tieteellisten kiistojen ja niiden tutkimuksen kontekstiin. Tässä yhteydessä voi vielä lisätä yhden näkökohdan, jonka valossa aihe on kiinnostava: suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen vaikutukset yhteiskuntatutkimuksen paradigmaattisille painopisteille. Myös yliopistoista siirtyy iso joukko suurten ikäluokkien edustajia eläkkeelle lähivuosina. Tällä voi olla merkittäviä seurauksia suomalaiselle yliopistomaailmalle, joka on ollut suurten ikäluokkien kansoittama 1960-luvun lopulta asti.

Kun suuret ikäluokat siirtyivät yliopistoihin, marxismista tuli hyvin vahva, jopa dominoiva suuntaus (vuoden 1968 jälkeen). Sen voi lioittelemta katsoa yltäneen yhteiskuntatutkimuksessa hyvin hallitsevaan asemaan 1970-luvulla. Tämän voi todeta vaikkapa lukemalla tuon

ajan tieteellisiä aikakauslehtiä (esim. *Sosiologia*, *Psykiologia* ja *Tiede ja edistys*). Marxilaisuuden vahva vaikutus yhteiskuntatieteissä – niin meillä kuin muuallakin – on tieteensosiologisesti ja aatehistoriallisesti jännittävä ilmiö. Tilanne kuitenkin muuttui 1980-luvun aikana. Suurten ikäluokkien innostus marxilaisuuteen hiipui ja sen tilalle nostettiin Michel Foucault, postmoderni relativismi ja freudilaisuus, viime mainittu puhdistettuna siitä ”biologismista” ja ”positivismista”, jota Sigmund Freud itse jossakin määrin edusti. Eräässä mielessä yhteiskuntatieteiden voi katsoa monimuotoistuneen 1980-luvulta alkaen, mutta samalla ne ottivat etäisyyttä muihin tieteesiin ja kvantitatiivisiin menetelmiin ns. kulttuurintutkimuksellisen käänteen yhteydessä.

Samalla tiedekriittisyys näytti voimistuvan yhteiskuntatieteissä. ”Vanhan” vasemmiston darwinismi- ja luonnontiedemyönteisyys vaihtui kriittiseksi tai jopa vihamieliseksi kannanotoiksi muun muassa sosiobiologian kaltaisia luonnontieteeseen nojaavia suuntauksia kohtaan (ks. Lepistö 2009, Degler 1991). Tähän taustaan asettuu myös postmodernismin kriitikkojen, kuten Alan Sokalin ja Jean Bricmontin, ajatusten vastaanotto maassamme 1990-luvun puolivälin jälkeen. Sokal ja Bricmont toivat esille Jacques Lacanin, Julia Kristevan, Luce Irigarayn ja joidenkin muiden ranskalaisajattelijoiden tavan väärinkäyttää matemaattisia ja luonnontieteellisiä käsitteitä ja teorioita (Sokal & Bricmont 1998). Näillä Sokalin ja Bricmontin kritisoiduilla ranskalaisilla oli monesti varsin läheinen suhde freudilaisuuteen, jonka rippeenä olleet luonnontieteen elementit he pudottivat pois. Sokal ei saanut lämmintä vastaanottoa ainakaan Suomessa (jossa hän on vierailut). Ilmeisesti yhden sukupolven ajan jatkunut luonnontiede-

vastaisuus oli ehtinyt juurtua kohtalaisen syvälle tapaan, jolla meillä tulkittiin yhteiskuntatieteen asemaa ja roolia. Evoluutioteoreettista ihmistutkimusta ei haluttu tai osattu ymmärtää ja vastaanottaa (tästä puhuu kriminologi Matti Laine kommentissaan, ks. *Tieteessä tapahtuu* 1/2010).

1990-luvun loppupuolelta alkaen tilanne on kuitenkin alkanut muuttua niin, että evoluutionäkökulmaa sovelletaan nykyisin yhteiskuntatieteissä ainakin jossain määrin, joskin edelleen siihen kohdistuu niin kirjallista kuin epävirallista – usein moraalisytytteistä – vastustusta (Kivivuori 2007). Selvempi muutos on tapahtunut menetelmissä, teorioissa ja tutkimuksen lähtökohdissa ja kohteissa: ne ovat moninaistuneet niin, ettei tilannetta enää voi verrata 1970-lukuun. Elämme siis eräänlaista paradigmaattista ja kulttuurista murrosvaihetta, joka näkyy myös nuorempien akateemisten sukupolvien ihmiskuvassa. Artikkelimme valottaa osaltaan tätä kulttuurista taitekohtaa. Analyysimme tarjoaa periaatteessa mahdollisuuden seurata myös jatkossa, miten opiskelijat suhtautuvat väitteisiin, joissa heidän tulee ottaa kantaa darwinismin, freudilaisuuden ja konstruktionismin hyväksyntää luotaaviin kysymyksiin. Tai miten nyt tutkittu opiskelijaikäryhmä suhtautuu samoihin ajatuksiin myöhemmin, jolloin juuri he ovat yliopistoissa opettajina ja muualla yhteiskunnassa tutkimustiedon käyttäjinä.

Lopuksi haluan vielä kommentoida toimittaja ja kulttuurikriitikko Putte Wilhelmssonin laajaa ja rönsyilevää kommentaaria (*Tieteessä tapahtuu* 2/2010). Wilhelmsson tunkee poukkoilevaan tekstiinsä Gaia-hypoteesin, Hitlerin, samoalaisneitojen seksuaalisen siveyden, Jumalan olemassaolon tieteellisen todistamisen ja sokerina pohjalla immenkalvoproteesin.

Wilhelmsson ihmettelee, miksemme etsineet ihmiskuvan valmista määritelmää tenttikirjoista tai tieteen määritelmää Ilkka Niiniluodon kirjoista. Mielestäni tämä ajatus on outo, koska siinä oletetaan totuuden jo asustavan kurssikirjoissa ja tunnetun filosofin teoksissa – älä siis ajattele itse, kun muut tekevät sen puolestasi! Lisäksi on selvää, että viestin – vaikkapa kurssikirjan – sisältö on eri asia kuin sen vastaanotto ja vaiku-

tus lukijassa. Sinänsä ajatus tutkia yhteiskuntatieteen opiskelijoille tarjottavan maailmankuvan sisältöä kurssikirjojen avulla voisi toki olla merkittävä lisä kyselypohjaiseen menetelmäämme. Arvaukseni on, että tällöin yliopiston yhteiskuntatieteen opiskelijalle tarjoama maailmankuva näyttäytyisi selvästi konstruktionistisempänä ja relativistisempänä kuin se maailmankuva, joka opiskelijoilla todella on. Hehän ammentavat aineksia ihmiskuvaansa myös muualta kuin kurssikirjoista (onneksi?).

Wilhelmsson pitää myös konstruktionismin ja evoluutioteoreettisen ihmistutkimuksen vastakohtaistamisesta vääränä. Sosiobiologia-debattia Yhdysvalloissa laajasti tutkinut Ullica Segerstråle kuitenkin osoittaa, että vastakohta-asetelma on ollut todellinen, ja näin on edelleen (Segerstråle 2001, Suomen tilanteesta, ks. myös Kivivuori 2003 ja 2007 sekä Lepistö 2009). Kiistan ytimessä on ero valistuksen ihmisluontoajat- telun ja behaviorismissa jyrkimmin esiintyneen *tabula rasa* -oletuksen välillä. Monet suurten ikäluokkien yhteiskuntatieteilijät omaksuivat jälkimmäisen ja samastivat ihmisluonnon tutkimuksen ”oikeistolaisuuteen”. Tieteellisenä kiistana ilmiö oli ja on todellinen. On sitten eri asia ja tutkimuskysymyksestä riippuvaa, miten kyseisiä näkökulmia voi tai kannattaa yhdistää konkreettisesti yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Evoluutioteorian huomioimisen tarve voi olla vähäisempää vaikkapa shoppailun ja kulttuuriskribentismin tutkimuksessa kuin esimerkiksi perhe-elämän tutkimuksessa. Joka tapauksessa totesimme artikkelissamme, että evoluutioteorian ja (maltillisen) konstruktionismin näkökulmat eivät ole toisiaan poissulkevia.

Wilhelmssonin kanssa olen toki samaa mieltä siitä, että olemme eri mieltä siitä, mikä on tiedettä. Toisin kuin hän, suhtaudun kriittisesti ranskalaiseen postmodernismiin, freudilaisuuteen, konstruktionismin äärimuotoihin sekä tutkimuksen korvaamiseen journalistityylisellä kulttuuriskribentismillä. Sen sijaan ihmettelen sitä, miksi hän uhraa omasta nelisivuisesta kommentaaristaan yli puolet Kivivuoren *Paha tieto* -kirjan arvosteluun ja oletettujen asiavirheiden etsimiseen, varsinkin kun hän on tehnyt sen

jo kirjan ilmestyttyä 2003. Kun virheitä alkaa etsiä, niitä varmasti löytää teoksesta kuin teoksesta – ainakin jos niissä esitetään tosiasiaväittämiä. Kivivuoren teesiä biologiseen ihmiskuvaan kohdistuneen torjunnan moralistisuudesta Wilhelmssonin arvostelu ei kuitenkaan kumoa (ks. myös Pietikäinen 2003).

Wilhelmsson kommentoi happamasti myös Kivivuoren psykokulttuuritriologiaa. Kyseinen kirjasarja ilmestyi 1990-luvulla, jolloin Suomessa – toisin kuin angloamerikkalaisessa maailmassa – ei vielä ollut olemassa minkäänlaista psyko- tai terapiakulttuurin analyysia. Akateemiseen suosioon nousseen freudilaisuuden kritiikki oli niin ikään alkuvaiheissaan. Kivivuori toimi kirjasarjallaan urauurtavana sosiologina ja samalla yhteiskuntatieteiden sovinnaisesta valtavirrasta poikkeavana, itsenäisesti ajattelevana tutkijana. Voidaankin kysyä, kuinka monesta suomalaisen yhteiskuntatieteilijän 1990-luvun alussa kirjoittamasta tutkimuksesta keskustellaan vielä, kohta 20 vuotta myöhemmin? Joukko taitaa olla melko harvalukuinen. Kivivuori on ollut järjen ääni, ja hänen saavutuksiinsa nähden Wilhelmssonin kommentit ovat tyhjänpäiväisiä.

Ilouutisena Wilhelmssonille ja muillekin artikkelimme lukijoille ja kommentaattoreille voin paljastaa, että tarkoituksemme on jatkaa ihmiskuvakyselyjä. Tervetuloa kommentoimaan niitä jahka pääsemme esittelemään tuloksia!

Kirjallisuus

- Degler, Carl N. (1991). *In Search of Human Nature*, Oxford: Oxford University Press.
- Kivivuori, Janne (2003). *Paha tieto. Tieteenvastainen ajattelu antiikista uusimpiin kiistoihin*. Tampere: Nemo.
- Kivivuori, Janne (2007). Epävirallisen sosiaalisen kontrollin kokeminen tutkimusyhteisössä. *Yhteiskuntapolitiikka* 72:2, 175–186.
- Lepistö, Antti (2009). *Sodan ja rauhan biologit. Ihmisen väkivaltaisuuden ja sodankäynnin syyt darwinilaisessa keskustelussa Yhdysvalloissa ja Suomessa 1960-luvulta 1980-luvulle*. Yleisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Pietikäinen, Petteri (2004). Truth hurts: The sociobiology debate, moral reading and the idea of dangerous knowledge. *Social Epistemology* 18:2–3, 165–79.
- Segerstråle, Ullica (2001). *Defenders of the Truth. The Sociobiology Debate*. Oxford: Oxford University Press.
- Sokal, Alan & Jean Bricmont (1998). *Intellectual Impostures. Postmodern Philosophers' Abuse of Science*. London: Profile Books.

Kirjoittaja on aate- ja oppihistorian dosentti Helsingin yliopistossa.